

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.16>

Шипков Єгор Олексійович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

приватний виконавець виконавчого округу Одеської області

ORCID ID: 0009-0005-6247-5612

ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність статті. Сучасне суспільство на етапі розвитку науки перебуває процес формування цифрової економіки, де ключову роль відіграють інформаційні технології, цифрові платформи та нові правові явища, цифрові об'єкти та віртуальні активи. У наукових дослідженнях дедалі частіше простежуються тенденції інтеграції цифрових об'єктів у різні сфери суспільного життя. Науковці у своїх працях відображають в різних сферах життя процеси інтеграції суспільства з цифровими об'єктами. Як зазначають вчені І. Бочан та І. Михасюк, цифровізація суспільства залишається до теперішнього часу *terra incognita*, що у перекладі з латинської означає «незвідана земля», а науці та державі, що стоять на початку цифрової епохи, треба знайти відповіді на багато питань.

Особливої уваги потребують віртуальні активи, які вперше були нормативно закріплені в Україні у 2021 році.

Регулювання віртуальних активів, зумовлена необхідністю адаптації правових механізмів до нових цифрових реалій, забезпечення правової визначеності у сфері обігу цифрових об'єктів та захисту прав учасників таких правовідносин.

У межах правового поля досі немає детального і уточненого законодавчого закріплення цивільних правовідносин. На рівні національного законодавства досі не сформовано чітке та вичерпне нормативне регулювання цивільних правовідносин у цифровому середовищі. У свою чергу існуючі норми права не мають практичної реалізації (працюючого правозастосування) при цифрових правовідносинах.

Ступінь наукової розробки. Питання правовідносин у цифровому середовищі та ІТ права досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці: М. Баймуратов, О. Батанов, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, О. Скрипнюк, О. Стрельцова, Ю. Тихомиров, Ю. Шемшученко.

Використання цифрових технологій у праві висвітлені в працях науковців: О. Барабаш, Д. Белова, Ю. Бисаги, О. Берназюка, В. Воронкової, І. Гулейков, О. Кармази, Ю. Разметаєвої, Д. Яцків, О. Яворської, Р. Еннан, О. Кулініч, С. Мазуренко, І. Менсо, Л. Романадзе, В. Гура, К. Некіт, О. Харитоновой, Є. Харитонова, О. Харитоновой, С. Савича, Л. Яворської, Л. Тарасенко, В. Мартина, Ю. Самгальської та ін.

Постановка проблеми. Цивільне законодавство України, як і багатьох інших країн Європейського Союзу, не встигає за темпами цифровізації суспільства, що спричинює до появи нових об'єктів прав (зокрема, таких, як віртуальні активи), нових форм правочинів (електронні договори, смарт-контракти), нових суб'єктів (цифрові ідентифіковані особи, автоматизовані системи), які ще не мають чіткого правового регулювання. Що створює прогалини в правозастосуванні, колізії у законодавстві, ускладнює судову практику та обмежує ефективну реалізацію і захист прав у цифровому середовищі.

Ключовими аспектами проблематики є: відсутність належного правового статусу віртуальних активів у Цивільному кодексі України; правова невизначеність цифрової ідентифікації осіб та електронної форми волевиявлення; недостатній захист суб'єктивних цивільних прав у цифровому середовищі через законодавчу невизначеність; розбіжності з правом Європейського Союзу.

Тобто, проблема полягає у необхідності сукупного оновлення цивільного законодавства у відповідності до реалій цифрового суспільства, з урахуванням практичного досвіду Європейського Союзу та новітніх технологічних викликів.

Мета і завдання дослідження. Метою наукової статті є аналіз цифровізації правових відносин, суб'єктів права з урахуванням позицій чинного законодавства та правозастосовної практики в умовах реформи право-цифрової держави.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація дедалі більше впливає на правову систему загалом і цивільне право зокрема, як глобальний соціально-технічний процес. З появою новітніх технологій, таких, як блокчейн, криптовалюта, штучний інтелект, змінюють природу об'єктів цивільних прав, способи укладення правочинів і форми реалізації суб'єктивних прав [1]. Особливої актуальності набуває осмислення цифрових правовідносин, які виникають у межах обігу цифрових об'єктів та застосування електронних форм договірної взаємодії.

Взагалі, цифровізація є процесом запровадження цифрових технологій у різні сфери життя людини. Неабиякий вплив цифровізація справляє на сферу права. Утім, важливо підкреслити, що в умовах цифрового суспільства та цифрової культури формується особливий тип людської поведінки – «цифрова людина» або «homo digital», що володіє набором принципово нових ціннісних орієнтацій [2]. Поява такого типу людської особистості зумовлена збільшенням швидкості та обсягів передачі інформації у світі, тенденціями глобалізації та цифровізації економіки, а також новими умовами соціального, культурного та психологічного розвитку людини [3].

Розглянемо детально нематеріальне благо – віртуальний актив. Згідно із Законом України «Про віртуальні активи», віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене у сукупності даних в електронній формі [4]. Вони можуть мати або не мати забезпечення активами, бути використані як засіб платежу, зберігання вартості чи облігація прав (токени, NFT, криптовалюти).

Наразі цивільне законодавство України не містить спеціальної регламентації віртуальних активів у Цивільному кодексі України. Основним спеціальним актом є Закон України «Про віртуальні активи» (2021), який визначає віртуальні активи як об'єкти прав, встановлює умови їх обігу, передбачає державну реєстрацію постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, а також делегує регулювання Національному банку України та Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Станом на сьогодні вищезазначений Закон не набрав чинності. Правовий статус таких активів залишається дискусійним у контексті Цивільного кодексу України [5]. Віртуальні активи не є речами у матеріальному сенсі, однак вони можуть виступати як об'єкт права власності або інших речових прав, що потребує внесення змін до ЦК України. Так,

вчені обґрунтовують необхідність визнання цифрових активів як самостійної категорії нематеріальних об'єктів з особливим правовим режимом [6].

Проте, Закон України «Про віртуальні активи» не має комплексної природи, і не охоплює питання спадкування віртуальних активів, звернення стягнення в рамках виконавчого провадження, регулювання колізій прав на віртуальні активи між різними юрисдикціями.

В порівнянні з країнами Європейського Союзу у праві віртуальні активи також поступово інтегруються у правове поле. Наприклад у 2023 році Європейський парламент прийняв історичне рішення для ринку криптоактивів, схваливши нові загальні правила нагляду та захисту прав споживачів щодо криптовалют – Markets in Crypto assets (MiCA).

Регламент MiCA або (Регламент про ринки крипто-активів) – це комплексний нормативно-правовий акт Європейського Союзу, прийнятий для створення єдиного правового поля для регулювання ринку криптовалют та інших віртуальних активів у країнах-членах ЄС.

Також, вищезазначений регламент окреслює правові засади обігу криптоактивів та запроваджує обов'язкову реєстрацію постачальників послуг з обігу віртуальних активів [7].

Окремі держави-члени Європейського Союзу, такі як Німеччина, Франція, Естонія, Литва мають додаткове регулювання правового статусу криптовалют взагалі.

На прикладі розглянемо правове регулювання криптоактивів, у німецькому законодавстві вперше правовий статус криптовалют був визначений Федеральним управлінням фінансового нагляду Німеччини (нім. Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)) як фінансовий інструмент відповідно до розділу 1 Закону про банки Німеччини (нім. Gesetz über das Kreditwesen (Kreditwesengesetz – KWG)) [8].

За роз'ясненням BaFin, виданим на той час, криптовалюти охоплюються категорією «розрахункових одиниць» (нім. Rechnungseinheiten), які становлять собою найособливішу категорію фінансових інструментів, що не охоплюється законодавством Європейського Союзу. Розрахунковою одиницею за банківським законодавством Німеччини, визнається будь-яка одиниця, відмінна від іноземної валюти і законного платіжного засобу, що використовується у взаємних розрахунках та визначається як приватний засіб платежу (нім. private Zahlungsmittel). Такі засоби платежу можуть використовуватися лише у приватних розрахунках за взаємною згодою.

Ще приблизно понад 10 років тому назад BaFin видав додаткове керівництво з криптовалюти, де токени вважались замінниками законного платіжного засобу, бо вони приймалися до оплати на підставі угод приватного права, на відміну від регулювання публічним правом, яке є особливістю офіційних валют.

Перша судова справа щодо криптовалюти в Німеччині розглядалася у 2014 році. BaFin звинуватив платформу, на якій здійснювалася купівля-продаж криптовалюти, у незаконній діяльності, оскільки, згідно з банківським законодавством Німеччини, компанії, які надають фінансові послуги, зобов'язані пройти спеціальну авторизацію. Оскільки криптовалюта визнавалася BaFin розрахунковою одиницею, що є різновидом фінансових інструментів, тому, виходячи зі змісту статті 1 пункту 11 Закону про банки Німеччини, криптовалютна платформа повинна була пройти процедуру реєстрації для легітимності своїх операцій [8].

Досвід Німеччини в питанні законодавства щодо криптоактивів був би доцільним та вагомим внеском у запровадженні в українському законодавстві, наприклад в зобов'язанні пройти спеціальну/обов'язкову авторизацію/ідентифікацію на платформі або біржі при виконанні будь-яких дій з криптоактивами. Цей досвід може бути адаптований до українських реалій із врахуванням принципу правової визначеності та захисту прав учасників цивільного обігу.

Цифрова ідентифікація відіграє ключову роль у встановленні правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин. Засоби електронної ідентифікації, електронні підписи та інші довірчі послуги визначають автентичність та волевиявлення осіб при укладенні договорів онлайн. При цьому відкритим залишається питання про можливість визнання за алгоритмами (наприклад, ІІ-системами) певного обсягу правосуб'єктності.

Цифрова ідентифікація є процесом встановлення особи за допомогою електронних засобів, що забезпечують її унікальність і правову достовірність у цифровому просторі. Відповідно до Регламенту ЄС № 910/2014 (eIDAS), електронна ідентифікація – це «процес, за допомогою якого використовуються дані електронної ідентифікації, що дають змогу ідентифікувати фізичну або юридичну особу» [9].

В законодавстві України основи цифрової ідентифікації закладено у Законі України «Про електронні довірчі послуги», де закріплено вимоги до засобів електронного підпису, печатки та електронної ідентифікації [10]. У межах цифрової ідентифікації особа може підтверджувати свою правоздатність та дієздатність через електронний підпис, Mobile ID, Bank ID або Дія.Підпис.

Цифрова ідентифікація дає змогу встановити та підтвердити статус таких суб'єктів як: фізичні особи, які діють у цифровому середовищі самостійно або через електронні сервіси; юридичні особи, які діють через уповноважених представників або електронні платформи; держава та органи влади, які надають електронні публічні послуги (через «Дію» тощо); автоматизовані системи, що здійснюють дії на підставі алгоритмів.

Цифрова ідентифікація виступає вагомим елементом реалізації правосуб'єктності з точки зору юриспруденції, оскільки саме через неї визначається особа учасника правочину, воля якого виявлена в електронному вигляді.

Актуальним у цифровому просторі залишається питання правового захисту – у тому числі, у сфері електронної комерції, цифрових послуг, персональних даних та платформених контрактів. Відсутність територіальної прив'язки сторін, використання цифрових активів як засобу розрахунку, автоматизоване виконання зобов'язань створюють нові юридичні ризики.

Судова практика в Україні лише починає формуватися у цій сфері, тоді як Європейський Союз активно розвиває механізми альтернативного вирішення спорів у цифровому середовищі [11].

Висновки. Цифровізація сьогодні змінює не лише технології, а й правову природу цивільних правовідносин. Поява віртуальних активів, нових форм договорів, цифрових інструментів волевиявлення – усе це вимагає перевизначити базові положення цивільного права. Українське законодавство перебуває на етапі повної трансформації, і подальші реформи повинні бути узгоджені з європейськими підходами та міжнародною практикою. Як вже зазначалось у статті, вагомим внеском буде вважатись досвід Німеччини, який може бути адаптований до українських реалій із врахуванням принципу правової визначеності та захисту прав учасників цивільного обігу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко І. С. Цифровізація правовідносин: проблеми та перспективи. *Юридична наука*. 2023. № 2. С. 34–39.
2. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. *Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія*. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.

3. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Залознова Ю. С. та ін. *Трансформація соціально-трудової сфери в умовах цифровізації економіки : монографія*. Київ, 2022. 385 с.
4. Про віртуальні активи : Закон України від 07.02.2022 № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Бобкова О. Ю. Цивільно-правове регулювання віртуальних активів: сучасні тенденції. *Підприємництво, господарство і право*. 2024. № 3. С. 18–22.
7. Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets (MiCA). 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>.
8. Gesetz über das Kreditwesen (Kreditwesengesetz – KWG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/BJNR008810961.html>.
9. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910>.
10. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
11. European Commission. Online Dispute Resolution. URL: <https://ec.europa.eu/consumers/odr>.

Шипков Єгор Олексійович

Цивільні правовідносини та цифровізація: реалії сьогодення

У статті проводиться аналіз важливих змін цифровізації та трансформації цивільних правовідносин у сучасному правовому середовищі. З появою цифрових технологій у будь-якій сфері приватного та економічного життя перед цивільним правом постає виклик, адаптувати традиційні правові категорії та механізми до реалій цифрової доби.

Проведено дослідження правового статусу цифрових об'єктів, впровадження смарт-контрактів, електронної ідентифікації, а також проблеми кваліфікації віртуальних активів у межах цивільного законодавства України та країн Європейського Союзу.

Значну увагу приділено юридичній кваліфікації віртуальних активів – порівняно новому, але дедалі важливішому елементу цифрової економіки. У статті розглядаються наявні підходи до визначення правової природи віртуальних активів у цивільному законодавстві України, а також порівнюються відповідні нормативні підходи та доктринальні тлумачення, сформовані в окремих країнах Європейського Союзу. Порушується проблема узгодження віртуальних активів із традиційними цивільно-правовими категоріями, такими як речові права, зобов'язання, цінні папери.

Автор аналізує, як цифрові технології впливають на фундаментальні інститути цивільного права, зокрема на категорії речових прав, зобов'язань, цінних паперів. Окремо досліджуються проблеми юридичної природи віртуальних активів у межах чинного цивільного законодавства України, а також проводиться порівняльний аналіз із правовими підходами, сформованими в окремих державах Європейського Союзу.

Порушується питання узгодженості нових цифрових явищ із базовими принципами цивільного права, такими як юридична визначеність, свобода договору, захист прав та інтересів учасників правовідносин. Наголошується на необхідності вироблення комплексного, збалансованого та технологічно адаптивного законодавчого підходу до врегулювання цифрових правовідносин. Результати дослідження свідчать про необхідність збалансованого законодавчого підходу, який би поєднував інновації з дотриманням основоположних принципів цивільного права. Зроблено висновок, що правова доктрина та законодавство мають еволюціонувати синхронно з технологічним розвитком, забезпечуючи правову визначеність, справедливість та ефективний захист учасників цивільних правовідносин у цифровому середовищі.

Ключові слова: цифровізація, цивільне право, цифрові правовідносини, смарт-контракт, віртуальні активи, електронна форма правочину, правовий режим.

Shypkov Yehor

Civil legal relations and digitalization: today's realities

The article analyzes significant changes brought about by digitalization and the transformation of civil legal relations within the modern legal environment. With the proliferation of digital technologies across all areas of private and economic life, civil law faces the challenge of adapting traditional legal categories and mechanisms to the realities of the digital age.

The study examines the legal status of digital objects, the implementation of smart contracts, electronic identification, and the legal classification of virtual assets within the framework of civil legislation in Ukraine and the European Union.

Particular attention is paid to the legal qualification of virtual assets—a relatively new yet increasingly important element of the digital economy. The article explores existing approaches to determining the legal nature of virtual assets in the civil legislation of Ukraine and compares them with relevant regulatory approaches and doctrinal interpretations developed in certain EU countries. The issue of aligning virtual assets with traditional civil law categories, such as property rights, obligations, and securities, is also addressed.

The author analyzes how digital technologies influence fundamental institutions of civil law, particularly the categories of property rights, obligations, and securities. The legal nature of virtual assets under current Ukrainian civil legislation is examined in detail, alongside a comparative analysis of legal approaches adopted in selected European Union countries.

The article raises the issue of harmonizing new digital phenomena with the core principles of civil law, such as legal certainty, freedom of contract, and the protection of the rights and interests of parties to legal relations. Emphasis is placed on the need to develop a comprehensive, balanced, and technologically adaptive legislative approach to the regulation of digital legal relations. The findings indicate the necessity of a well-balanced legislative framework that combines innovation with adherence to the fundamental principles of civil law. It is concluded that legal doctrine and legislation must evolve in parallel with technological development to ensure legal certainty, fairness, and effective protection of participants in civil legal relations in the digital environment.

Key words: digitalization, civil law, digital legal relations, smart contract, virtual assets, electronic form of transaction, legal regime.